

चांदोबा

सप्टेंबर १९७५

[१५]

सिंह नदीवर स्नानाला गेल्याबरोबर पाहतास रे? तूच तर काळजाचा लश्करा कोन्हा लाडग्याला म्हणाला—“मित्रा!

मालक परत रावच्या आत तू बायला सुरवात कर. फार भुकेला आहेस. सिंहाला मी सांगायचे ते सांगून गप्प करीन.”

लाडग्याने मागचा पुढचा विचार न करता उंटाच्या काळजाचा लश्करा घेतला.

सिंहाने परत येऊन पाहिले तर त्याला उंटाचे काळीज दिसले नाही. मोठ्याने गरजला आणि विचारले—“माझ्या आधी उंटाचा तोंड कोणी लावले?”

“काय मागयचे ते सांग! बोल ना जाता!” असे म्हटल्या सारखे लाडग्याने कोल्ह्याकडे पाहिले.

परंतु कोल्हा हसत म्हणाला—“लाडगोबा! माझ्याकडे डोळे वटारून कसाला

लाडगा वक्कच झाला. आपसा जीव वाचविण्यासाठी त्याने धूप ठोकली. सिंहाने त्याचा पाठलाग केला. मंतर “या एवढ्यापास लाडग्याला डार करून काय मिळणार?” असा विचार करीत परतला.

सिंह परत येऊ लागला त्या वेळी त्याला ओरजोराने घंटा ऐकू आल्या. तेथून घोड्या अंतरावरून एक कोरवान आत होवे. उंटाच्या गळ्यातल्या घंटा वाजत होत्या.

“हा आवाज कसला रे?” सिंहाने कोल्ह्याला विचारले.

“पळ काढावा लावणार आपल्याला महाराज! आपल्यावर फार मोठे संकट येणार आहे!” कोल्हा म्हणाला.

कोल्ह्याला विचारले.

“आपण पूर्वी मृत्युदेवतेला वचन नव्हते का दिनेत की उंटाला डार केल्यावर शंभर पुढे व्याज देऊन मुद्दल फेडाल म्हणून? मुद्दल आणि व्याज वसूल करण्यासाठी मृत्यु देवता येत आहे.” कोल्हा म्हणाला. ते ऐकताच सिंहाने तेथून पाय काढला. त्यानंतर कोल्ह्याने कांय दिवस त्या उंटाच्या देहाने आपला उदर निवडून घेतला.

दमक मत्स्यावर संजीवक विचार करू लागला: “आता मी काय बरे करणे बरीच होईल? हे एक फार मोठे अरण्या आहे. मला कोणी वाच विचा चिंता डार केल्याशिवाय राहणार नाही. सिंहाने तर माझ्याशी बरेच कायचे ठरविले आहे. तेव्हा आता एकच उपाय आहे, सिंहाजवळ जाऊन प्राणाची मित्रा मागावी!”

असा विचार करून संजीवक पिच्छकाने गेला. दमकाने सांगितल्याप्रमाणे सिंह आपली शेंपटी लाठ करून व दोन्ही पांजे मावळून बसला होता. नजर कपटी होती. ते सर्व संजीवकाने पाहिले. इशी मारायला शिमे पुढे कसब उभा राहिला.

पिच्छकाने, दमकाने सांगितल्याप्रमाणे संजीवकाच्या वागण्यात सर्व लक्षणे

लाहेत हे ओळखले आणि संजीवकावर तुटून पडला. त्याने आपली अणकुचीदार नखे संजीवकाच्या अंगात खुपसून त्याची पाठ फाडली व पोट फाडणार इतक्यात संजीवकाने स मितां सिंहाला आपल्या शिंगांनी मारले आणि मागे सरकून पुन्हा शिगे मारण्याच्या सयारीत होता.

दोघे परस्परांना डार करण्यासाठी झुजत असलेले पाहून करटक दमकाला म्हणाला—“मित्रांमध्ये असे भांडण लावून तू फार मोठे पाप केले आहेस. हे अरण्या कने शांत होते, तू यांत अशांतता आणलीस. तू हा मार्ग वाढून आपल्या मालकाचा जीव घोवपात टोकलास. तुझ्यासारख्या मूर्ख

मोठ्याचा झटला घेऊन त्याप्रमाणे वागल्याचा पडतासाप आयल्या. मरलकाला झाल्या- शिवाय राहणार नाही. त्यांना तोंड दाखविणेमुळे मनजास्त वाटते आहे. मालकाची चुकमुद्रा काही कमी नाही. मूळ राजे तुम्हासारखा अण्णलपोट्या मच्छाच्या मच्छपावप्रमाणे वागून स्वतःचा तास स्वतःच अंधारवर ओजून घेतात. तुझ्या सारख्याका हिताची गोष्ट माचणे हे मागे एका माकडाच्या त्याच्या हिताची गोष्ट सांगितल्यासारखे फुकट आहे.

“काय रे ती गोष्ट? सेकू रे तरी!” दयस्कराने विचारल्यावर करतक गोष्ट सांगू लागला:

विराटका उदपदेश

एका अरण्यात एक माकडांचा भटकण होता. भोंवतेचे निघत होते. जवळ आकडे घोंवले अरथर कापू लागली. तेवढ्यात झपाटू एक काजवा दिवला. त्याला पाहून तो आरोग्य निघारा असावासा त्याला वाटले. तो आपून पाचोळा अडकून जाऊ

करतो व लकाचे अण्ण त्यांना वाटू लागले. त्यांनी तो काजवा एका जागी आणून ठेवला आणि त्यावर पाचोळ्याचा डोंग केला.

त्या माकडास एका माकडाचा फारच जास्त पंडी वाजत होती. लडकर जाला व्हावा, मायाही त्याने त्या कोकल्यावर फुंकर घालायला मुरवात केली. जवळच्या झाडाच्या फांदीवर जपून मुईसारखी अण- कुचीदार बोच असलेला चिमणीसारखा लहान काळा पक्षी ते पाहून म्हणाला- “मिवा! कशाका रे हा फुकट काज घालतो आहेस? तो विरतव नाही, काजवा आहे!”

माकडाचे तिकडे दुर्लक्ष वेले आणि फुकट राहला.

तो पक्षी वारंवार त्या माकडाच्या माथवर राहला. त्या मूळ माकडाला राग आला आणि म्हणाला-“गप्प बस!” पण तो बघा पक्षी त्या मूळ माकडाला तेच तेच सांगत राहला.

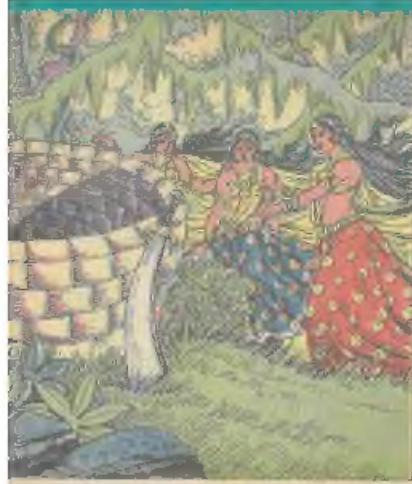
तिळग्या बहिणी

[१३]

[उदयन व त्याच्या दोघां माकडांनी पाहून दैण्याच्या राक्षसाला ठार केले. त्याच्या मोठघा भावाने तिघां प्रांबंडांना धरण्याचा प्रयत्न केला. परंतु त्यांनी माकडांचे रूप घेऊन सुटका करून घेतली. त्याच वेळी दाढीवाला तेथे आला आणि त्यांना बघावा. मोठघा राक्षसाला ठार करणाऱ्यांचा प्रयत्नात उदयन स्वतः त्याच्या हातात सापडून विहिरीत पडला. पुढे-]

राक्षस उदयनला जेव्हा विहिरीत टाकून असलेले भस्म उदयनजवळच राहून गेले निघून गेला तेव्हा दाढीवाल्याच्या तिकडे राजकन्यांना काही सुचना. क्षणा- अवस्थेत एक आठवडाभर पडून राहला. क्षणाला नजरेस पडणारी भावंडे अदृश्य त्याला बाहेर निघता आले नाही. तिकडे त्याचे भाऊ निरीध व संध्याकुमार आणि दाढीवाला अस्माच्या प्रभावाने अदृश्य रूपात जागच्या जागी पडून होते. कारण त्यांना स्वतःचे रूप येण्यासाठी आवश्यक चाळून काढली.

राजकन्या हुडकत हिडत असतां उदयन पळला होता त्या विहिरीजवळसुद्धा आल्या. परंतु उदयन दाढीवाल्याच्या रूपात असल्यामुळे त्यांची उघी जेमतेम वीतमरच होती. स्तूपून राजकन्यांनां ती दिसला नाही त्या विहिरीजवळ आल्याची काहूळ त्याला लागली होती व त्याने आपल्या परीने मोडमोडयाने हाका मारल्या होत्या, परंतु त्याच्या आकाराप्रमाणे त्याचा आवाज देखील लहानच आल्यामुळे ती राजकन्यांना ऐकू आली नाही.

आपण किती हाका मारल्या, परंतु त्या राजकन्यांना ऐकू न आल्यामुळे त्यांना काहीच कळले नाही, या विचाराने उदयन

आस्तव्य निरास झाला. परंतु पुढेवर्ष त्याने वेळी त्याला एक गोष्ट आठवली.

राक्षसाने आपल्याला विहिरीत टाकले त्यावेळी विहिरीच्या काठावरची तलवार मुद्धा विहिरीत टाकली होती. त्यातवर तो तेथून गेला होवा, उदयनला तो गोष्ट आठवली व त्याने ती तलवार काढली आणि विहिरीबाहेर फेंकली. तो विहिरीच्या काठावरच्या जमिनीवर येऊन पडली. ती तजरेस पडली तर आपण विहिरीत असल्याची गोष्ट राजकन्यांचा कळू शकेल, असा उदयनाचा अंदाज होता. परंतु त्याच्या अंदाजाप्रमाणे ती तलवार राजकन्यांच्या नजरेस पडली नाही.

आपणही एक जाठमट्टा जोडला, राजकन्या पुन्हा तिचा भावंडांना शोधत विहिरीवर आल्या. तेव्हां क्षमिनीवर पडलेली तलवार पाहून त्यांना फार आश्चर्य वाटले. "हे कसबाई, मागच्या संपेस आपण आली त्यावेळी येथे तलवार दिसली नाही आणि आतां कोठून आली. कदाचित राक्षसाने उदयनला ठार करून या विहिरीत टाकले तर नसेल?" असा विचार करून तिघांनी विहिरीत डाकून पाहिले.

त्यांना एक विचित्र दृश्य दिसले. त्यांना हे पाहून आपचर्य वाटले की विहिरीत निरनिराळी फळे, दिसत होती व अर्धी

विहीर फळांनी भरली होती. फळावर दाढीवाला उभा होता. त्याच्या हातात मंत्रवलेला पंचा होता. पंचातून फळांचे दीप एकावर एक पडत होते. फळांनी विहीर भरत आली होती.

आश्चर्याने थक्क होऊन काही बोलल्या-निघाय राजकन्या ते दृश्य पहात उभ्या होत्या. आणखी काही वेळाने फळांचा डींग काठापर्यंत येऊन पोचला. त्या दिशावर दाढीवाल्याच्या रूपात राजकन्यांनी उदयनला पाहिले व हात धरून बाहेर काढले. तो हसतच बाहेर आला.

तेव्हां उदयनने, त्याने राक्षसाचे डोके कासे कापून विहिरीत टाकले. ते पुन्हा राक्षसाच्या घडावर येऊन कासे बसले आणि शंभरी राक्षसाने त्याला विपनातघातकी नेवार म्हणून तलवारीसह विहिरीत असे टाकले, सर्व वर्णन करून सांगितले. सर्व ऐकल्यानंतर राजकन्या म्हणाल्या-"काही अशी, या मंत्रवलेल्या पंचामुळे तुसा जीव बांचला खरा. परंतु याच्या मदतीने अद्या सन्हेने आपला जीव बांचविता येईल, तुला हे सुचते, त्याबद्दल तुझ्या डोक्याची वाखा-णणीत केली पाहिजे.

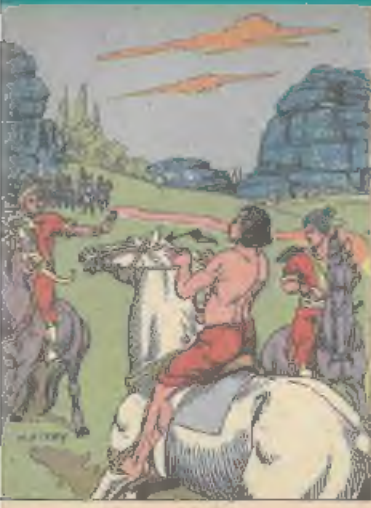
नंतर सर्व दिवाले आणि निघीथ, संध्यासुमार व दाढीवाला अदृश्य रूपात दोन्ही देशे आले. उदयनने जवळचे प्रत्ये

त्या जागवर क्षिपकल्याणरोबर त्यांना आपले रूप लाभले.

तेथपर्यंतचे सर्व वृत्त ऐकून दाढीवाला म्हणाला-"म्हणजे राक्षस, मलाच त्याने विहिरीत ठकवले आहे, क्षमजला म्हणा-वयाचा! एका तन्हेने हे बरेच झाले, यापुढे काय करावयाचे याविषयी विचार करायला हवा."

तेव्हां उदयन म्हणाला-"होय! तर मग या संपेस येईल तेव्हा तो विहिरीत मी आहे की नाही, हे नक्कीच पाहिल. मी तेथे नाही हे पाहून व विहीरभर फळे भरलेली पाहून त्याला नक्कीच संशय येईल."

“तो घेईपर्यंत तेथे विहीर राहली तर ना!” दाढीवाल्याने विहीर अवश्य करा-
यला सुचविले.

लगेच सर्व बिहिरीजवळ गेले व त्यांनी
भस्म शिंपडल्यावरोंवर विहीर नाहीशी
झाली. त्या जागी सपाट जमीन झाली.

नंतर उदयन दाढीवाल्याला म्हणाला—
“आता तू एक ज़रूरी काम करावयाचे
आहे. आम्ही राजकन्यांच्या शोधार्थ निघालो
ह्या गोष्टीस सात वर्षे होऊन गेली. तिकडे
राजा, राणी व इतर लोक आमचे काय
हाले वा काळजीत असतील. म्हणून तू
आतांच आवस्ती नगरीस जायला नीच

सुभाल असल्याचे स्थाना कळय. आम्ही
लवकरच परत सुखरूप परत येऊ, काळजी
करू नये, असे त्यांना सांग.”

दाढीवाल्याने होकारार्थी मान हलविली
आणि लगेच आवस्ती नगरीस निघाला.
तेव्हा उदयन, अगदी सुरवातीला वा पाया
महालाकडे येत असता खंदकात कसा पडला
आणि त्याने खंदकात आपला भोडा कसा
सोडला आणि कसा बाहेर आला हे सांगून
म्हणाला—“तू पायी गंलास तर तुला
आवस्ती नगरीस पोचायला कार दिवस
लागतील. म्हणून घोड्यावर बसून जा.
याशिवाय ते तुझ्या बोलण्यावर कदाचित
विश्वासही करणार नाहीत. परंतु घोड्याला
जोळवून तू आमचा निरोप घेऊन
आला असतील असे त्यांना साहजिकच
घाटेण.”

त्याप्रमाणे उदयनच्या पांढऱ्या घोड्या-
वर दाढीवाला निघाला. तो वात असता
एका मैदानात वानशोल राजाने पाठविलेल्या
सैनिकांनी उदयनच्या घोड्यावर बसून
आलेल्या दाढीवाल्याला पाहिले. ते सैनिक
सध्या व निशीथ यांच्या घोड्यावर बसून
येत होते. त्यांनी उदयनच्या पांढऱ्या
घोड्याला ओळखले. एका अनोळखी
माणसाला त्या घोड्यावर येत असलेला

रे बाबा, तू? तुला हा भोडा कोठे व कसा
सापडला? आणि तू कोठे निघालास हे
सांगा आणि त्यानंतर पुढे पाऊल टाक.”

दाढीवाला म्हणाला—“मी दानडील
महाराजांकडे एक धुववार्ता पोचविण्या-
साठी जात आहे. नंतर तुम्ही म्हा भोड्यां-
वर बसून येत आहां ते चोडे मी पूर्वी
पाहिलेले आहेत. तुम्ही महाराजांचे सेवक
आहां वारते?”

“होय! पण तू मी धुववार्ता म्हणालास
तो काय, प्रथम सांग!” सैनिक म्हणाले.

“राजकन्या व त्यांना सोबावला गेलेलं
तुम्हाला दुरुक सुखरूप आहेत. ही गोष्ट
महाराजांना कळवायची आहे.” दाढीवाला
म्हणाला.

“अस्स! तर चला, आम्ही पेतो तुम्हा
बरोबर!” दोघे सैनिक म्हणाले.

“तसं नाही. आपण अस करू या.
आपण प्रथम राजकन्या आहेत त्या जागी
जाऊ वा. तुम्ही दोघे तेथेच रहा. मी परत
येऊन महाराजांकडे ही बातमी पोचवी
करतो.” दाढीवाला म्हणाला.

“बरं! म्हणत ते सर्व राजकन्या व
तिळी भांबडे होती त्या जागी आले.
सैनिकांना तेथे रहायला सांगून दाढीवाला
आवस्तीनगरीला निघाला.

काही अंतर गेल्यावर वादळी वारा एकाएकी धुक झाला. राक्षस येथ्याची ती खूण होती. ती ओळखून दाढीवाल्याने घोड्याला टांब मारली आणि वायुवेगाने घोडा भरधाव सोडला. परंतु राक्षसाने त्याला पाठले आणि घोड्याच्या पाठीवरून दाढीवाल्याला अलगव उचलले आणि आकाशभागाने निघून गेला.

परंतु घोडा इकडेतिकडे भटकत एका आठवड्याने आवस्ती नगरीस येऊन रोवला. तो सरळ राजवाड्यात गेला. राजाने त्याला ओळखले व घावतक जवळ आला. राजा त्याला बुचकावून उभा करीत होता. परंतु घोडा मांडावला तयार नव्हता. उलट्या दिशेने परत फिरला.

Fullscreen 127 X 14 / 64

म्हणाला—“उदयन कोठे गेला आणि हा घोडा एकटा एकटे कसा काय आला आणि अशा परत को फिरला, काही कळत नाही. त्याच्या या वागण्यावरून त्याचा मालक व इतर धोबे कोणत्या तरी संकटात सापडले असानेत, असे वाटते. नमकीच मात काही तरी शुध्द असले पाहिजे. म्हणून घोडा ज्या दिशेला जाईल त्या दिशेने त्याच्या पाठीपाठ जाऊन काय होईल ते परत येऊन सांगा.”

राजा असे बोलत असता घोड्याला आवरणे नोकरांना अगव्य झाले. घोडा पळू लागला. राजाचे नोकर त्याच्या पाठीमागून निघाले. परंतु घोडा एकदम थांबला व ‘शॉइ!’ अशी मानने त्याने जणू खूण केली.

ते पाहून राजाच्या मनात एक विचार आला. मंत्र्याला बोलावून तो म्हणाला—“मंत्री! हे नोकर बरोबर झालेले घोड्याला जको आहेतसे विचरे. ज्यामा परत मागे पाठवा आणि फक्त तुम्ही एकटे त्याच्या पाठीमागून जा.”

नोकरांना माने महालात पाठविण्यात आले. घोडा पुन्हा पुढे चालू लागला. त्याच्या पाठीमागून एकटा मंत्री निघाला.

* * *

तेच रावकना, तिला भांडे फार विकारात पडली होती. क्षमताती मागून परत येतो, असे वचन देऊन निघालेला दाढीवाला हाका काळ लोटला तरी परत न आलेला पाहून त्यांना काळजी वाटणे साहजिक होते. वहा दिवस झाले होते. त्यांच्या शेक्यात निरनिराळ्या प्रकारच्या शंकाकुशका येत होत्या.

बोंबटी एके दिवशी उदयन आपल्या रावडाना म्हणाला—“तो विचारा कोणत्या संकटात सापडला आहे कोण जाणे? मीच स्वतः आवस्ती नगरीला जाऊन यावे, म्हणतो. तोंपरीत तुम्ही काळजीपूर्वक रहा. जरूर वाटल्यास मा भस्मांचा उपयोग करा.” असे सांगून त्याने त्यांना धोडे पांढरे भस्म व धोडे काळे भस्म दिले आणि निशीमाच्या काळ्या घोड्यावर बसून निघाला.

उदयन वाटेत एका राजाच्या राज्यातून जात होता. त्याला एक आंघळा दिसला. तो काठीने चापपट ठळठळ चालत होता. दुर्बाले तो याप घसरून एका खड्यात पडला. उदयनने लगेच घोडा थांबविला. त्या आंघळ्याला खड्यातून बाहेर काढले. त्याने आपल्या जवळचे अंजन त्याच्या डोक्याला लावले आणि आदरार्थ म्हणजे आंघळ्याला छान दिशू लागले. त्याने

उदयनचे आभार मानले आणि आपल्या घरी यायला त्याला आग्रहाने विनंती केली.

ते ज्या घरी आले त्या घरचा मालक त्या देशाच्या राजाचा नोकर होता आणि तो आंघळा त्याचा बाप असल्याचे कळले. आपल्या बापाला झुष्टी झालेली पाहून मुलाला परमातंभ झाला. त्याने उदयनचे आभार मानले. त्याला जणूकाही उदयनच्या रूपाने देवच पावला होता. ती बातमी गावभर, एवढेच नव्हे तर, राजाच्या दरबारात देखील पोचली.

राजाने नोकरांना पाठवून उदयनला वादपूर्वक बोलावून आगायला सांगितले. उदयन दरबारात आला. राजाने सर्व प्रकारे

त्याचा सत्कार करून विचारले—“तू कोण? कोठून आलास? तुझ्यासारख्या देव माण-
साला आजपर्यंत आम्ही कोठे पाहिले नाही.
तू आमच्या दरबारात राहून दरबाराची
मान प्रतिष्ठा वाढवा।”

तेव्हा उदयन म्हणाला—“महाराज! आपण माझ्यावर दर्शविलेला प्रेमावर मी कधीच विसरणार नाही. परंतु मी आज एका महत्वाच्या कामावर जात आहे. ते काम पुरे करून मी परतले वेळी महाराजांच्या दर्शनास अवश्य येईन.

राजाने अखंड प्रेमाने उदयनला निरोप दिला. त्यानंतर वाटेत कोणत्याही प्रकारचे विघ्न झाले नाही आणि उदयन एका आठवड्याने आवस्तीला येऊन पोचला.

उदयनला पाहताच दानशील राजाने घाबत येऊन प्रेमाने त्याला आस्तिग्न्य केले. उदयनने राजकन्या लुशाळ असल्याचे सांगितले. राजाच्या मनाचे समाधान झाले. उदयनने त्या वेळेपर्यंत घडलेल्या सर्व गोष्टी थोडक्यात सांगितल्या व म्हणाला—“बुद्धी

कारण नाही. आम्ही सर्व लवकरच तुमच्या मुलीला येऊन सुखरूप परत येऊ.”

ते ऐकून राजाचे हृदय मरून गेले. राणीला तर काय बोलू न काय करू असे झाले. सर्व प्रजा आज्ञादेशांनुसारत मग्न झाली. दुसऱ्या दिवशी पहाटे उठून उदयन राजाच्या निरोप घेऊन आणि आईचा आशीर्वाद घेऊन माया महालाच्या दिशेने निघाला.

त्याने बरोबर आणखी कोणाला घेतले नाही. तो एका वाडवड्याने भाया महालात येऊन पोचला. परंतु तेथे आपल्यावर त्याने जे दृश्य पाहिले ते पाहून तो श्रीतीने घरघर कापू लागला. ते दृश्य भयंकर होते.

उद्यानातल्या एका झाडाला पांच फाशीच्या दोऱ्या लोंबकळत होत्या. संध्या, निशीथ व डाढीवाला आणि श्रावस्तीहून आलेले दोन नोकर सर्वांना क्रमाने असवले होते. त्यांचे सर्वांचे हातपाय आवळून बांधलेले होते. समोर बाघासारखा राक्षस उभा होता. (क्रमशः)

अंधत्वाची फिकीर

विक्रमादित्यान आपला हट्ट सोडला नाही.

तो शाश्वतच येला, प्रेत लाथावर काडून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे शीत होऊन पुन्हा स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हा प्रेतात असलेला वेताळ त्याला म्हणाला—“राजा! या जगात किती मोठी योग्यता असली तरी कधी कधी मान सळी होते. त्याचे उदाहरण म्हणून मी तुला विष्णुशास्त्रीची गोष्ट सांगते. लक्ष घेऊन ऐक.” असे सांगून वेताळ थोडे दानू लागला.

फार पूर्वी दणदेशावर चंद्रवर्मा नावाच्या राजाचे राज्य होते. तो विचारी व शांत स्वभावाना होता; राज्यकारभारातही तो कुशल होता. परंतु त्याला ज्योतिष शास्त्राचे इतके वेड होते की कोणी ज्योतिषी आला तरी तो त्याला आपली जन्मकुंडली दाखवून भविष्य सांगायला सांगे.

वेताळ म्हणतो

एकदा त्याच्या दरबारात विष्णुशास्त्री नावाचा एक ज्योतिषी आला. राजाने त्याला सर्वप्रमाणे आपली जन्मकुंडली दाखवून आपले भविष्य वर्तविण्यास सांगितले.

विष्णुशास्त्राने राजाची जन्मकुंडली लक्षापूर्वक पाहिली व म्हणाला-“जो सारा ज्योतिषी असतो त्याने कोणाच्या तोंडाकडे पाहून ज्योतिष्य सांगू नये. तेव्हा जसे आहे तसे मी सांगतो. राग मानू नये. बरोबर अठरा वर्षांनी या देशात दुष्काळ येईल. तो दुष्काळ फक्त एक वर्षभर राहील. परंतु दुष्काळ संपल्यावर बरोबर दोन वर्षांनी आपल्या होतही शेळ्यांची मृष्टी जाण्याची भीती आहे. मी हे भविष्य

सांगितल्याबद्दल क्षमा करावी. राग मानू नये.”

“परंतु शास्त्री वृथा हे संकट टळामला काही उपाय असल्याची नाही?” राजाने नम्रपणे विचारले.

विष्णुशास्त्राने पुन्हा बाळूबा उभ्या रेंवा कढल्या आणि वाही सांगत करून म्हटले-“एक मार्ग आहे. परंतु ती गोष्ट वापण कोणाला सांगता कसा नसे एक कुलूप असा मांजिक आपण बोलाविल्या-शिवाय आपणाकडे येईल. त्याच्या मंत्र-बळाने आपली नेत्रज्योती जाणार नाही. त्याहून जास्त नसा काही सांगता येणार नाही.”

राजाने विष्णुशास्त्रांना बिदागी देऊन आवरपूर्वक निरोप दिला.

त्यानंतर अठरा वर्षांनी विष्णुशास्त्राने सांगितल्याप्रमाणे देशात दुष्काळ आला. परंतु राजाने पूर्वीच काळजी वाटून अन्नधान्याचा भरपूर पुरवठा करून ठेवला असल्याने प्रजेला फारसा त्रास झाला नाही. दुसऱ्या वर्षी नव्हतीप्रमाणे पाऊस पडला. दुष्काळात राजाने आपणास मांजिकले म्हणून प्रजेने राजाची फार स्तुती केली.

परंतु राजाला दुसरीच काळजी वाटत होती. अठरा वर्षांनी दुष्काळ येईल असे विष्णुशास्त्रांनी सांगितले होते. ते खरे

ठरले त्याचप्रमाणे आपल्या डोळ्यांची ज्योती जाणार हे भविष्यही खरे ठरणार असे वाटून राजा काळजी करू लागला होता. कोण कुलूप मांजिक घेऊन आपल्या-वरचे ते संकट टाळण्यास मदत करतो या गोष्टीची राजा वाट पाहू लागला.

त्याच सुमारास त्याच्याकडे कलिंग देशाच्या राजाकडून व काश्मीरच्या राजाकडून जवळजवळ एकाच वेळी एकाच तऱ्हेचा निरोप आला. त्यांच्यावर प्राणसंकट आले असता वरुणशास्त्री नांवाच्या कुलूप मांजिकाने येऊन होम, जपतप करून एक मंत्रवलेले कंकण हातात बांधले व श्मामुळे जिवावरचे संकट टळले. कलिंग राजाने गुडे असे लिहून पाठविले.

“आम्ही वरुणशास्त्रांना आयक्या दर-बारसत रहावे अशी आज्ञाही विनंती केली होती. परंतु त्यांनी नकार दिला. एवढेच नव्हे तर त्यांनी जन्मस्थान आपले कोडे भाहे स्वतःचे हे सांगण्याचे पुढा नकारले. तरी वण आम्ही आमच्या विषा-यांना त्यांच्या पाठोपाठ पाठवून ते आपल्या देशाचेच रहिवासी असल्याची माहिती मिळ-विली आहे. अशा मांजिकाकडून आपल्याला येणारे अंधार टाळता आले तर टाळावे.”

ती पत्रे पाहून राजाला वाटले की तो वरुणशास्त्री आपणाकडे लवकरच येईल.

राजाचा अंदाज बरोबर तिथाला. एका आठवड्याने वरुणशास्त्री आला. त्याचे नस घुपारे पंचवीस वर्षांचे होते. तो लघु,

काळा, रात पुढे आलेले दिसायना अगदी कुसव होवा.

चंद्रवर्माने त्याचे आदरातिथ्य करून त्याला आपली जन्मकुंडली दाखविली. ती पाहून वरुण म्हणाला—“महाराज! आपण सुखोपासना आणि जप वगैरे करायला हवेत. आपल्या डोळ्यांची ज्योति जाणार असे दिसते आहे. परंतु या या संकटानुस आपणाय बांबवू नये.”

चंद्रवर्माने वरुणशास्त्राचे सांगितल्या-प्रमाणं मुर्यांपासना, जप वगैरे करू. तो तसे विधी संपल्यावर वरुणशास्त्री म्हणाला—“महाराज! आपल्याना दृष्ट असेल ती दिसली देऊन निघून जा.”

राजाने त्याला गप्पाबोटीत विचारले—“शास्त्रीबुवा! आपले वडोळ कोण? कोडे राहतात व काम करतात?”

वरुणशास्त्री म्हणाला—“माझे वडोळ माझ्या लहानपणीच वारले.”

“असे होय! अरेरे! आपल्यासारख्या प्रतिभाशाली विद्वत्पंडिताला जन्म देशात तो भाग्यवान पिता कोणत्या लोकात वास करीत आहे, त्या परमेश्वरादाच माहीत! आपण आपल्या वडिलांच्या धाढ्याच्या आधी यावे. त्यांचे धाढ पाटमाटाने करू. त्यानंतर आपल्याना भरपूर विदागी वगैरे देऊन आपला सत्कार करण्यात येईल.”

चंद्रवर्मा म्हणाला.

वरुणशास्त्री म्हणाला—“आमच्या वडिलांचे धाढ परवा आहे. म्हणून मला लवकर घरी जावे आवश्यक आहे.”

“तसे असेल तर जाण्याची गरजच नाही. येथेच थाटाने धाढ करू. गावांलच्या सर्व ब्राह्मणांना बोलावून संस्कारण करू. परवा संव्याकाळी तुमच्या विशाची वगैरेचा समारंभ होईल.”

वरुणशास्त्रीने कोणालाच बोलविले नाही. परंतु चंद्रवर्मा विष्णुशास्त्रांना खास निरोप पाठवून बोलावून वरुणशास्त्रांची ओळख करून देत म्हणाला—“आपण

यांच्या वडिलांचे धाढ जाहे. धाढा थाटाने धाढ झाले पाहिजे नरं का? ह्याच्या वडिलांच्या वात्स्याला पूर्ण सांती लाभली पाहिजे!”

परंतु विष्णुशास्त्रांच्या तोंडावर आनंदाची एक छटामुड्डा दिसली नाही.

धाढविधी संपत झाला आणि पिड्यानाचो वेळ आली. तेमके त्यावेळी विष्णुशास्त्री ओरवून म्हणाले—“धाबा!”

चंद्रवर्माने लगेच सवे विधी बांबवायना मागितल्या आणि म्हणाला—“या वरुणशास्त्रांना एक महिनाभर तुमंगल देवून देवा. आणि या विष्णुशास्त्रांना ज्योतिष भांगण्याचा अधिकार मी काढून घेतो. याच्या ज्योतिष्यावर कोणी विश्वास करू नये अशी राज्यभर दबांडी पिटवा.”

त्या दिवशी सायंकाळी चंद्रवर्माने विष्णुशास्त्रांना शंभर बराह देऊन निरोप दिला. जाते वेळी विष्णुशास्त्रांना चंद्रवर्माच्या कुशादबुडीची व उदार हृदयाची वाखाणणी केली.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळाने विचारले—“राजा! विष्णुशास्त्रांचे धाढवसं मध्येच का थांबविले? त्याच्या ज्योतिष्यावर कोणी विश्वास करू नये, राजाने अजो दबांडी पिटायला का मागितली? राजावर आढव

णारे संकट टाळण्याला कारण झालेल्या वरुण शास्त्रांना तुमंगवासाची शिक्षा का झाली? या प्रश्नांची उत्तरे माहीत असून तु दिसी नाहीत तर परिणाम तुला माहीतच आहे. तुझ्या डोळ्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायावर नोळू लागतंय.”

विचारादित्त म्हणाला—“वरुणशास्त्री हा विष्णुशास्त्रांचाच मुलगा असल्याचे राजाला स्पष्ट झाले. कुशाव बुडी चंद्रकर्माला ती गोष्ट कळू करण्यात यशही आले. त्याला संशय बायला मुल्य वारण झाली ती कर्तव्यराजाची आणि पाचमी-रथ्या राजाची पत्र होती. त्या राजांना पिढायला का मागितली? राजावर आढव

गोष्ट सांगितली असली पाहिले. वरुण शास्त्री त्यापूर्वी बंगवर्माला भेटला नव्हता किंवा त्याने राजाची जन्मकुंडली पाहिली नव्हती. त्याला विष्णुशास्त्राकडूनच राजाच्या नेत्ररोगाची गोष्ट कळली असावी. त्याच्याकडून राजाने नसाचे भांडू करविले. तो दुसऱ्याचे गंडातरे मंत्रबळाने दूर करीत होता तर त्याला देवाची फिकीर करण्याचे कारणच काय? तो खरोखरच मंत्रिक होता तर कोणाच्या वरक्षारात रहायला नकार देण्याचे त्याला कारणच नव्हते. आपल्याला धोर कौतू किंवा प्रसिध्दा नसल्याने बंदवर्मा राज्यात रहायला आग्रह करणार नाही अशी वरुणशास्त्राची समजूत होती. स्वतःचा देश लपवून ठेवण्याची त्याला गरज नव्हती. तो शिक्षा करणाऱ्या योग्य लबाडच होता. विष्णुशास्त्री चांगला म्यातिपी नव्हता असे म्हणता येणार नाही. कारण फार पुढे येणाऱ्या दुष्काळाची गोष्ट त्याने वरीवर सांगितली होती. परंतु आपल्या ज्योतिषशास्त्राच्या

आड त्याने आपल्या राज्यातले कुळाचे पोटापाण्याची व्यवस्था करण्याच्या हेतूने दुसरे खोटे मंत्रिपद घेतले होते. एवढेच नव्हे तर दूर दूरच्या राजांना खोटे मंत्रिपद सांगून आणि आपल्या मुलाला मंत्रिक म्हणून त्यांच्याकडे पाठवून त्यांच्यावरची खोटी संकटे दूर करविण्याचे नाटक विष्णुशास्त्राने केले. म्हणून विष्णुशास्त्राचा ज्योतिष्य सांगण्याचा अधिकार राजाने काढून घेतला. परंतु त्याच्यात प्रतिभा होती ती ओळखून बंदवर्म्याने त्याला शहर बराह पारितोषिक म्हणून दिले. आपले गुप्त राजाने वरीवर ओळखले हे कळल्यावर आपल्याला शिक्षा न करता पारितोषिक देऊन राजाने निरोप विला या बद्दल राजाच्या औदायांची वाखाणणी विष्णुशास्त्राला करावी लागली." जशातहेने राजाचे मोन मंग साल्यामुळे वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला आणि पुन्हा जराडाला जाऊन लोबकळू लागला.

(कलित)

न्यायनिवाडा

विशाल बेसाचा राजा शतानन वाला आपल्या राज्यात न्यायनिवाड्यात कोणत्याही प्रकारे मददद होता कामा नये व हुंकाराखा पाण्याचे पाणी आणि दुधाचे दुध दर्शविणारा झुडू ग्याय व्हावा असे वाटत होते. त्याने ती गोष्ट आपला प्रधान बुद्धमती यास सांगितली तेव्हा त्याने ती गोष्ट अराध्य व अशक्य असल्याचे सांगितले.

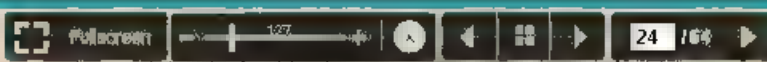
त्या काळात रघुनाथ नावाचा एक धोर वैज्ञानिक होता. मोठमोठे प्रयोग करून तो काही अपूर्व वस्तु तयार करून तिरनिराळ्या देशांच्या राजांना दाखवून म्हणे, - "तुम्हांला या वस्तुचा काही उपयोग होईल का पहा." तो त्या वस्तुचा उपयोग कसा करावयाचा हे प्रत्यक्ष प्रयोग करून दाखवी. त्याला त्याबद्दल मोठमोठे वजिसे मिळत. या रघुनाथाने शतानन महाराजांच्या मना-

तली दृष्टा कित्येकांच्या लोंबी ऐकली होती.

एकदा रघुनाथ विशाल देवात आला आणि शतानन महाराजांचा भेटून त्याने एक पेटी त्यांना दाखविली. त्या पेटीत एक यंत्र होते. त्या यंत्रविषयी रघुनाथ शतानन महाराजांना म्हणाला.

"फार पूर्वी आयज एकदा प्रधानांना म्हटल्याचे मी कोणाकडून तरी ऐकले की बिनचूक निःसंशय असा न्याय-निवाडा कसा होईल याचा काही उपाय आहे का? मी अनेक प्रयोग करून हे यंत्र तयार केले आहे. या यंत्राच्या साहाय्याने मनुष्याच्या शरिरात होणारा सूक्ष्मात सूक्ष्म कंप प्रगट होतो. पहा, हात एक कांटा आहे. शुश्यापासून दहा पर्यंत वांकडे आहेत. कोणी हे यंत्र हातात धरून किंवा त्यावर हात ठेवून बोलला तर हा कांटा बाराच्या आक-

प्रधान मंत्री द्वारा य वराचक
परिणाम भौतिक देहावर नकीक होती
अभि न कानन प्रगन ही न ककी
य सपना है शक्य का हागाय राही
अपराध क मन्त्र अमला हू मा मानता
गुरु भागद कर्तव्य म रा न्या निसप्रसाध
न ही का वालन मताः अथकन धा
मन्त्रम बाग वह हवाय ध कक ककक
अर धर काय अमला अकन न्या
अवाक कककन या ककका कक अथका
हूँ कही या यथान्या मता य मन्त्र
ककन अकन

तस्य न चाज्ञानं यः पश्यति सा तस्या यो
 गीक्षा कल्लत पश्यन्ति। राज्ञा तस्य चा
 नोक्ता आनि तस्या श क ते गतावत
 जाऊन बांक्ला मिश्रा स्व र वांकायुध
 र बावर आनन्द

“असम राजा वासुदेवादेवो
प्रधान मन्त्रालोऽयं महाशक्तिः स्व
यत्नात् कदा आत्मा स्व स्वयम्भवे
मानवो जातु भवतु नो भवतु भवतु
कोत्तमः ॥ वासुदेवो भवतु स्वयम्भवे
कदाचिद् वासुदेवो भवतु स्वयम्भवे
कदाचिद् वासुदेवो भवतु स्वयम्भवे
कदाचिद् वासुदेवो भवतु स्वयम्भवे

स्वयं च श्रुत्वा मान्सा गान्धारी
 मृणाली-“या गन्धर्विण्यं कृत्वा निरुपमम्

प्रमाण कम्पन खाती करून घ्यावी

राजाने प्रसन्नताया गण्य रत्नायला
मार्गितान् प्रान्तं तदुपस्थाना रत्नायका
यस्या नरो गणं राजानो खाद्या यस्यां प्राप
हे यत्र अमन्यावर निरापराध्याता मूर्खीय
। अथ न वारण नाहं

कुत्सायाचा राजान सकार केला आणि
 मान्य पदां वन प्राप्तिला एक देउन तिगाय
 दिला राजान या सत्र त्या महारथ न
 प्रसन्नकर प्रदाय केला, ते विश्वासाह
 समस्ताने केज झाले, राजा आरोप सिद्ध
 होव्यास ते संतापवत अवलंबून राहू
 लागला त्या शब्दावर पूर्णपणे अवलंबून
 प्रत्यक्षच करण बरोबर नाही, असे

प्रधानाने कित्येक वेळा सांगितले तरी
राजाने त्याच्याकडे दुर्लक्ष केले

एकदा एका गावी सिद्धेश्वर नावाच्या
मठात ज्ञानेशान भक्त दुर्गांना चार प्रवासी
नाचून जाऊन असता त्यांच्यापैकी तात्का
नावाच्या एका व्यापाऱ्याचा धून केला.
व्यापाऱ्या लोकांनी घेऊन आणले आणि
त्याच्यासाठी उमे केले. सिद्धेश्वर स्वस्वदे
त्याच्यासाठी हजर रहायला त्यांना झाला
एवढेच नव्हे तर त्याने काही अंगारा
केला नसल्याचे म्हणाला.

सिद्धेश्वराला राजासमोर हजर केल्या
बरोबर राजाजत दोघे शिपाई सिद्धेश्वराचे
बोली हात धरून उभे राहले. तिच्या शिपा-
यांनी संत सिद्धेश्वराच्या मळमळाला घातले

"तू अपराध केरास की नाही?" राजाने सिद्धेश्वराला विचारले
 सिद्धेश्वर तत्क्षण म्हणाला-"नाही!"
 रवा विवाधाने घनगुला कोटा कोणत्या जांकड्यावर थांबला हे पाहिले आणि म्हणाला-"एकावर थांबला आहे!"
 "सोडा त्याला!" राजा म्हणाला.
 हत्या करतोय ज्यांनी दोळ्यांना पाहिले होते ते आश्चर्यचकित झाले म्हणाले हे काय महाराज!" ते ऐकून राजाने सिद्धेश्वराला पुन्हा पुन्हा तीन प्रश्न केले आणि सगळ्या काठा एकावरच उभा राहला.
 ते सर्व पाहून प्रधानाने सिद्धेश्वराला विचारले- तू खून केल्यास की नाही?
 सिद्धेश्वर म्हणाला हाय केला.
 राजा ते उत्तर ऐकून थक्क झाला. सिद्धेश्वर स्वतः तोड्यान खून केल्याचे कबूल करतो आहे, पणु यव अपराध न केल्याचे सांगत आहे. दोन्ही गोष्टी बरोबर कदा होऊ शकतील?

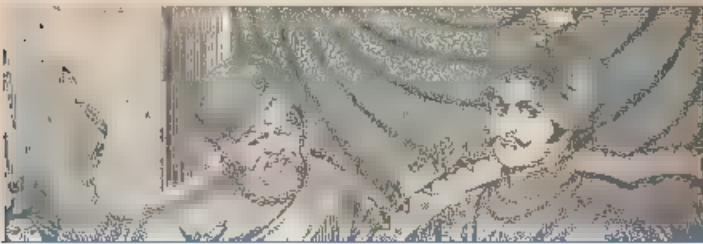
तू खून केल्यास की नाही? राजाने विचारले.
 त्याने माझ्या बायकासुद्धाचा खून केला हो गोष्ट फक्त रत्न घडतचालाने माहीत आहे म्हणून मी त्याचा खून करतो. मगता अपराध केसा होईल' सिद्धेश्वर म्हणाला.
 बहुसंख्यी राजाकड पाहून स्मित केले म्हणाला-"घंटा खोटा चालत नाही त्याने खून केला पण तो त्याचा अपराध नव्हता हे तो घनगुलासुद्धा मानतो आहे म्हणून त्याने अपराध न केल्याचे यक म्हणते आहे. तो निष्का करण्यायोग्य अपराधा आहे की नाही हे ठरविण घनगुला काय नाही?"
 राजाच्या लक्षान त्याची सूच आली. घनगुला सुद्धा काही मर्यादा आहेत हे ओळखून राजाने सिद्धेश्वराला यापुढे ती शिल्लक केली. तंत्र यंत्रावरच अवलंबून त्याचे निवाडा करण्याचा हट्ट सोडला.

बांदलीत भून

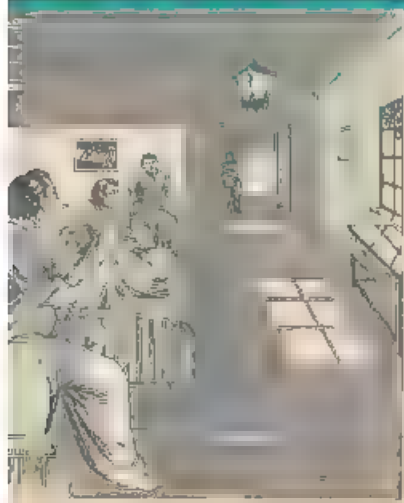
अनाकपुर हे एक श्रीमंत खंड भाव होते. तेथे मानसाली होती गावाच्या पश्चि-
 राने सगळे फलदाय होवी गावकरा सहनरी होते त्यांना धव रंगा कपडे कापले होते गोष्ट ही उणीव सामत नव्हती.
 त्या गावात यक्षपती नावाचा एक श्रामत घटकरी रहान असो त्याचा मुलगा रुपाकाल हा एक तुलार तरुण युवक होता दिवाळांच्या वेळे त्या गावात दरवर्षी एक महिनाभर जवा भगत असे जत्रेळ पासच्या गावाहून व्यापारी आणि निर निराळे खेळ दाजविणारे व सहलावधी लोक जत्रेळ येत.
 त्यातही पोकपाणी उत्तम होते म्हणून जवा घागा भरली जत्रेळ्या व्यवस्थांची मव जवाबदारी रुपालावरच होती त्याने व्यपारी ती जवाबदारी उत्तम प्रकारे वजानली.

जवा बाळ असता काही गनटी जत्रेळ लोक तेथे येऊन आपल्या गहूच्या व तेंड उभास लागले ते पाहून रुपाला नेह होला.
 तुमचे यथे काय काम रे? त्याने त्यांना धाड द्यावून विचारले.
 आम्ही कंदमुळ व वनस्पती जीवधो-
 द्रव्य विक्रायला आला आहो. गनटी ठाकांचा नायक म्हणाला.
 त्यांचा घन जागे ते लवारी करणारा आहे त्याला मर्यादासुद्धा येत आणि भूतापिशाच्यांना घरा करण्याची विद्यासुद्धा त्यांना येते हे त्याने एकल होते तेव्हा त्याच्याशी तटा करण्यात कथे काही असे समजून त्याने त्यांना झोपड्या. राहण्याचाय दिला.
 त्या जंगली लोकांनी झोपड्या बांधल्या त्यानंतर दोन तीन दिवसासच गावात

त्या गिवाले सोमनाथला मित्रांको
"त्या जंगली लोकांच्या नायकाने काही
तरी प्रयोग केला मसावा, जघीच व्हशात
नाही का तुझ्या मित्राला असलेली?
त्या नायकाने जास्त सक्ती तुझ्या
मंत्रबळात आहे, असा विश्वास तुझ्या
मित्राच्या मनात उत्पन्न करतो आला
तर त्याच्या मनाची ही मनोव्थाची
मक्कीच दुर करतो येईल. याच मला तरी
मुळीच धाका नाही."

सोमनाथने पाहोती काय करतो येईल
याविषयी दोन दिवस बराच विचार केला.
त्याने निरनिराळे ग्रंथ चाळून एका उपमा-

आणि नंतर एक दिवशी दुसऱ्या
सुमारस अशोकपुर गावो धुकल मिवाला
हमला

रूपालाला कोटखणेंद्रीनेल शक्य नव्हते
इतका तो राडावळला होता. त्याच्यात
बाण धरून राहिल नव्हते. नेहमी निदनेत्र
व काळवडळला होता

सोमनाथला पाहून रुपालाल हमला
पण त्याने फिक्केंवणा व इनाशाच दिसत
होतं तो सोमनाथला म्हणाला मित्र
या भुक्ता पहा, माझ सवें रक्त क्षाप्त
घेतल आहे आणि मज्जमांम आतून
पोखरल आहे मरण लवकर अल तर
मुटल अस पाटल आहे त्याने सुस्कारा
साडला खरा परंतु एकदम आडू लावला-
"ते पहा" ते पहा त्या फादावर

सोमनाथने त्या फांदीकड पाहिल व
आलवयवक्ति आन्वात्रे सोंग करीत
म्हणाला खरच की र! ते दुष्ट रक्त
गिपासू भूत दिवल मला

नेथं हुजर हात ते लोक वक्तिव झालं
कारण त्यांना फांदीवर काहीच दिसत
नव्हते.

"पाहिलस किती भयकर आहे त,
सोमनाथ?" रुपालाल म्हणाला

त्याने जास्त भयकर भूत दुसरे

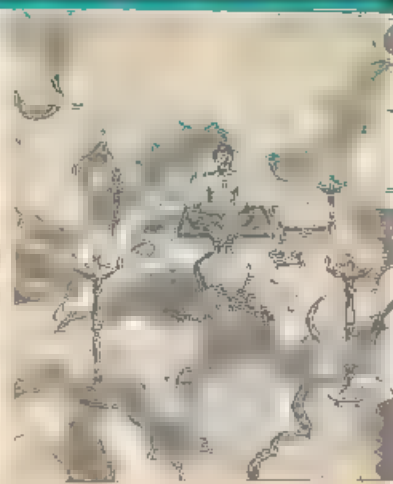
भुक्तेच तरता तेंका अनेक तद्दवा भूत व
पिशाच सो पाहिलो आहे" परंतु इतके
भयकर भूत या पूर्वी मी कधीच पाहिलं
नाही" सोमनाथ म्हणाला

त्या दुष्ट नायकाने त्यांना मावा
जीव घ्यायला माझ्यावर सोडल आहे
नाही का रे" रुपालालने विचारल

हाय मी एकल ते सगल अरे पण
त्या जंगली नायकपक्षा मला कमी सक्ती
नकोस त्या बट्याचे डोके मी ठिकाणावर
आणल नाही तर नावाचा सोमनाथ नाही
माझ्यासारखा त्या बट्यानं अथर्ववेदाचा
तंदराक्याचा आणि उपनिषदांचा अभ्यास
केला आहे का? अथर्ववेदाने भुतांच्या
वशीकरणाचा मंत्र आहे मी तो आणि
एक बृहदारण्यकोपनिषदातून लिहून घेतला
आहे पहा तर" अस म्हणत सोमनाथने
आपल्या पिशाचीतून एक घडी करून
ठेंबलला कायद काढून दाखविला त्यावर
दवनागरी लिपीत काही तरी लिहिलंल
होते.

ते काय पाहून रुपालालच्या तोंडावर
अगदी थोडा वेळ आनंद झळकल्यासारखा
दिसला आणि पुन्हा त्याचा बेहता गंभीर
विचारात परत्यासारखा झाला.

सोमनाथ म्हणाला-"आज रातिवार
आहे, भुतांच्या उन्नाटनाला उत्तम वार

आहे, मी सवें तयारी करून ठेंबली
आहे. आज संध्याकाळी संतो त्याच
समाचार! आतां त्याचे दिवस मरलेच
समज।"

संध्याकाळ न्हायची वेळ होत आली
सोमनाथने जे जे करणे आवश्यक होते ते
सर्व तयार करून ठेंबले. यदुपतीच्या घरा-
समोरच्या जाग्यात सबासारखण बालून
ते स्वच्छ केले. पंगोळी बाळून एक
मोठे बर्तूळ तयार केले. त्याच्या मधोमध
एका पितळेच्या कळ्यात पाणी भरून
त्यात आंब्याचे टाळे ठेंबले. त्याच्यासमोर
कुलं बाहूची पोली. नंतर रुपालालला
स्नान बालून व नवे फोरे पोतर मंहायला

दिव्यात आज त्याचा एका गारुडिचावर दसविण्यात आला. त्या जवळ एक चौरगा-
सारखा तुल पाट ठेवण्यात आला.
मंगणगुण्या जशी कापण्यात चार समया
लावल्यात आल्या. रतार धूप घालून घुन
त्या परिसरात ती पसरले याची काळजी
बाळगण्यात आली.

काळोख पडू लागण्याच्या सुमारास
सोमनाथ रुपलाळच्या जवळ वसुन संस्कृत
भाषेत बंध म्हणू लागला आणि म्हणून
एवढे रुपलाळला आल्याच्या झाडाच्या
फांदीकडे पहायला सांगून "ते पहा!"
"ते पहा!" असे म्हणू लागला. रुपलाळ
तिकडे निरखून पाहू लागला.

जवळचा मंदराळा घुसून आला होता.
त्याला कपण्यासाठी सामनायच्या यत्ना-
शक्ती निराळी होती. दिव्यात आग होत
थोडीस वसुन त्यात शण्डी पेटविली व
सांनिने घाबारी बंध वंश सामनाय वहा
पिऊन वरून आपला वंशोत्तरा करून घेत
लागला.

आणखी पाहू मिश्रित मंच म्हणून
गडगुड्याचे इतरातूनच याच्याकडे झड
मरातमर पडे लागले आणि एका फांदी
पडली तव्या मारा आवाज आला.

ते पहा भूत खाली पडलेले श्रान
आहे. असे म्हणून सामनायने आपल्या
मदतनिसाला शेतकी व वंशी आणा-
यला सांगितले त्या माणसाने प्रथम
तुमचा एक वंश आणखी तो काप
ठवावची वंशीय होती. सामनायने ती
फडक्याने सांगली स्वच्छ पुसून काढली
व म्हणाला-"आण आता बायली"
फडक्याने खर बाटली उघड्या घाबारा
असू नकोस!"

त्या माणसाने फडक्यात बसून बायली
आणली. सोमनाथने ती एक फड
क्यानेच घेतली आणि बायलीच तार
फडक्याने छान पुसून ती बाटली नेवलावर
ठंबली.

यं दुसऱ्याने त्या बायलीत बंद करतो!"
आणि त्याची पडलेल्या फांदीकडे पहात
म्हणाला- या म्हटले यात मुकाटघाने!
चुनोदजा आला बाहीत तर मारण होमच
कथावा लागेले. म्हणून सरळ मागने
"असे म्हणत उठल्या हातान बोल-
याच्या प्रतिभेय करीत बायलीवर ती
उठत याच्या वळान ठेवली आणि म्हणाला-
मिमा स्वतःला त्या भुताला बंद केले
या बायलीने तार काही बळ मंत्रोच्चार
करून उठण्यावर म्हणाला-"बाटलीत
मने उतरणे का नाही हे तुला कोसे काळ-
पात? तरमग पहा, भूत बाटलीत गेले
आहे आणि म्हणून वंशी बाटलीला चिकटला
आहे. वंशी उचलून पहा बाटली चिकटून
बसली आहे की नाही?"

त्याने वंशी उचलून दाखविली व वंशी
वरावर बाटलीमूढा व उचलली गेली.

भूत बाटलीत बंद झाले. असे
आपडन रुपलाने सांगल्यान आगला आणि

पावळ येऊन पडला त्याच्या तोंडावर
पाणी विपडून पंख्याने घारा घालून त्याला
बुडीवर बाणण्यात आले. आता तो निर्धास्त
झालला दिसला. त्याच्या तोंडावर समा-
धानाचे स्मित हात

सोमनाथ आपल्या खोलीत ती बाटली
धेऊन घेता ती छान वेपण्यात बायली
आणि त्याच्या दिव्यात लवसपण लढाच्या
झोडात फेकून देण्यात आली.

सोमनाथच्या मदतनिसाने धंगडीच्या
विस्तवाचा ताप देऊन बाटली तापवून
बाहेर आणून दिली म्हणून तो ती फडक्याने
धरून घेऊन आला होता ताप लागल्याने
बाटलीतली हवा विरळ होऊन उडून गेली.
बाटलीवर वंशी ठवल्याने बाटलीतली हवा
थंड होऊन अधिकतम ठेवली बायलीतल्या
हवेच्या दाबापेक्षा बाहेरचा दाब जास्त
असल्या कारणाने वंशी बाटलीला चिकटून
राहली.

माता झाडाची फांदी पाडण्यासाठी
लोखंडी तारेचा उपयोग करण्यात आला.

१६३. अत्यद्भुत माया शिल्प

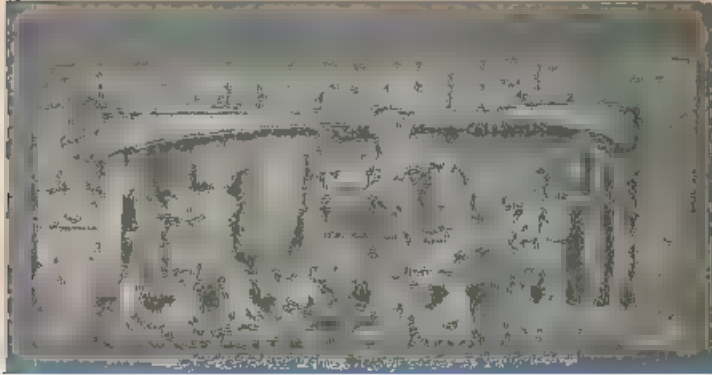
रोमन साम्राज्याचे पडन होऊन युरोप खंड बँडकारे मुक्त होते तेव्हा अशांत अगळेच्या अफ्रिका खंडात नवा जातीचे शिल्प महिमेच्या मर्यादांना पोचले होते या चित्रातले शिल्प गिनेमाहातील पियरानिबस देशाच्या पोपुस डाराच्या कुमटावरील इगडावर कोरलेले आहे.

या कुरवाट पुजारी किंवा त्या जातीचा पुजारी आपल्या अनुयायांजो बोवत असल्या चित्रित करण्यात आला आहे त्याच्या देहाचे अवयव इतके शस्त्रावयव आहेत की खगोलगी सापडच आहेत की नाच असा भाव होतो.

या शिल्पातला काही भाग अर्धे रूप असलेल्या मुर्तीचा तर काही पूर्ण रूप असलेल्या मुर्तीचा आहे. शास्त्राशिल्प कलेचा हा एक सुंदर नमुना आहे. शास्त्राचे छंद इतर लोकांची डोकी हेच संपूर्ण शिल्प आहे. उगळे शिल्प अश्विनी कला आहे.

दय्याच्या मूर्तीवती १५८ शास्त्राशिल्प निर्माण करून असे उच्च लोकांना याची मूर्त शिल्पकलेच्या अन्तर्गत हे शिल्प ५ ५ ७३५ असे दर्शविले आहे अन्तर्गत हे शिल्प आहे.

ह्या प्रवेशला शास्त्र मन् १५०५ मध्ये दानला १९३० मध्ये यथे मन्त प्रथम मोठ्या प्रमाणाने आदराने गुरू करण्यात आले.

संगीतान्ना मनरी

फार पूर्वी एका गावां एक यार संगीत विद्वान होत. प्रत्येक दिवशी सकाळी उठून ते आपल्या दगडेरच्या पडवीत बीणवर गाभून करीत. तेव्हा परगाने जाणार जाणार लोक क्षणभर थांबत आणि त्यांचे बीणावादी ऐकून म्हणत किती-वार विद्वान आहून आणि यावे संगीत उखील किती उच्च दर्जाचे आहे!

परंतु त्या संगीत विद्वानाची फक्त स्तुतीच होई. कारण स्वतःच्या पाटापाण्याची विवचना त्यांना नसलीच असे त्यापरला प्राप्तीमुद्धा त्यांना त्यांच्या विद्वानवर हात नस आपल संगीत ऐकून स्तुता करणारे फुल नाही फुलाची पाकळी म्हणून चार पैस देतील असे त्यांना वाटे, परंतु त्या वादी दख्खान कोणी निषाला नाही. त्या बीणावादाच्या शेवारीच एक श्रीमंत गृहस्थ रहात असत. त्यांना वेळ म्हणाली- "सर्व तुमच्या विद्यांची व साधनेची

मिळ नव्हां न बीणावादाच्या आसरांत वसुन त्यांचे तोषावादन एकल व त्याच्या अन्वयभूत कौशल्याची प्रशंसा करीत. त्याच्याकडून आपले शासनचे राग वाढवून एकल तो आपल्याला कधी तरी क्षुप रंग देऊन आपली मदत करील या आशेने तो विद्वान उल्लाहाने निरनिराळ्या रागरागिण्या वाजवून त्या क्षीमंत गृहस्थाची करमणूक करी. इतके ध्यान देऊन संगीत ऐकणार गृहस्थ आपल्याला काही नाही डर कमीत कमी दूध किंवा भाजीपाला तरी पाठवील असे त्या संगीत विद्वानाच्या बायकोला वाटे, परंतु त्या विद्वानाने कधी तोंड उघडून सांगितले नाही की त्या क्षीमंताने स्वतः होऊन काही दिले नाही.

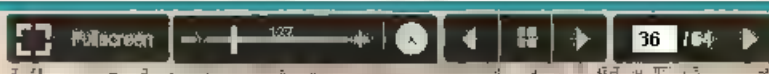
एकदा त्या विद्वानाची बायको नवऱ्याला म्हणाली- "सर्व तुमच्या विद्यांची व साधनेची

इतकी प्रशंग वास्तव पत्नी काय ही
माली कधी न घाल एक दिवसीक न हो का
तो श्रीमंत गृहस्थ तर सासनुवास बसून
एकल असतो आणि दुसरे काम करू देत
नाही. माझ एका आणि ग्याच्याजवळ
माया! फुलताचि गाण ऐकायला मात्र घेऊन
बसतो नाही विलं त्यान तर वायव्य तरी
बंद करीक। तुम्हाला दुसरे एखादे काम
पहायला सुबळ तरी मिळेल "

"विद्या विकू नवे असा मित्रांत असला
तरी आता निरुपय म्हणून त्याला देलीक
तयार झाले पाहिजे नाही तर अपात्री
परण्याची पाळी वायची परतु मी साधना
करायला बसलो की मला हे सर्व आठवत

वही! न तु न न न न न न
विद्या विद्या विद्या विद्या विद्या विद्या

दुस या दिवस पासून घनघन विद्यानान
मन मगार उ वाण्यादन एकदल
एव उहलन मगार उ वाण्यादन एकदल
नगार उ वाण्यादन एकदल

त्या श्रीमंत व ग्याच्यामुद्दा राग २ २

तो म्या मगार विद्यानान मगार उ

मगार उ वाण्यादन एकदल

मिळेल, ह्याची मी स्वप्नात देखील दिसत

कधी नगार उ वाण्यादन एकदल

अ उल प उहलन मगार उ वाण्यादन एकदल

मिळेल, ह्याची मी स्वप्नात देखील दिसत

कधी नगार उ वाण्यादन एकदल

अ उल प उहलन मगार उ वाण्यादन एकदल

मिळेल, ह्याची मी स्वप्नात देखील दिसत

कधी नगार उ वाण्यादन एकदल

अ उल प उहलन मगार उ वाण्यादन एकदल

मिळेल, ह्याची मी स्वप्नात देखील दिसत

कधी नगार उ वाण्यादन एकदल

अ उल प उहलन मगार उ वाण्यादन एकदल

मिळेल, ह्याची मी स्वप्नात देखील दिसत

कधी नगार उ वाण्यादन एकदल

अ उल प उहलन मगार उ वाण्यादन एकदल

मिळेल, ह्याची मी स्वप्नात देखील दिसत

कधी नगार उ वाण्यादन एकदल

अ उल प उहलन मगार उ वाण्यादन एकदल

मिळेल, ह्याची मी स्वप्नात देखील दिसत

कधी नगार उ वाण्यादन एकदल

अ उल प उहलन मगार उ वाण्यादन एकदल

मिळेल, ह्याची मी स्वप्नात देखील दिसत

कधी नगार उ वाण्यादन एकदल

अ उल प उहलन मगार उ वाण्यादन एकदल

मिळेल, ह्याची मी स्वप्नात देखील दिसत

कधी नगार उ वाण्यादन एकदल

अ उल प उहलन मगार उ वाण्यादन एकदल

मिळेल, ह्याची मी स्वप्नात देखील दिसत

कधी नगार उ वाण्यादन एकदल

अ उल प उहलन मगार उ वाण्यादन एकदल

मिळेल, ह्याची मी स्वप्नात देखील दिसत

कधी नगार उ वाण्यादन एकदल

अ उल प उहलन मगार उ वाण्यादन एकदल

मिळेल, ह्याची मी स्वप्नात देखील दिसत

कात उव मा' सायल्यान पिळकळ नाही
तर मग जगाचा निरोध घ्यावा लागेल
शरीर मंगीतला भासा!"

शर शर मंगीतला शरीर नम करी
मो म्हणार तर एक एक कडडा शरीर
नही नुसत मंगीत एकदल नाही तर मी
कात उव मा' सायल्यान पिळकळ नाही

मा मंगीतला शरीर नम करी
मो म्हणार तर एक एक कडडा शरीर

प न एक दिवशी मंगीतला मा मंगीतला
शरीर नम करी मो म्हणार तर एक एक कडडा शरीर
नही नुसत मंगीत एकदल नाही तर मी

कात उव मा' सायल्यान पिळकळ नाही

तर मग जगाचा निरोध घ्यावा लागेल

शरीर मंगीतला भासा!"

शर शर मंगीतला शरीर नम करी

मो म्हणार तर एक एक कडडा शरीर

नही नुसत मंगीत एकदल नाही तर मी

कात उव मा' सायल्यान पिळकळ नाही

तर मग जगाचा निरोध घ्यावा लागेल

शरीर मंगीतला भासा!"

शर शर मंगीतला शरीर नम करी

मो म्हणार तर एक एक कडडा शरीर

नही नुसत मंगीत एकदल नाही तर मी

कात उव मा' सायल्यान पिळकळ नाही

तर मग जगाचा निरोध घ्यावा लागेल

शरीर मंगीतला भासा!"

शर शर मंगीतला शरीर नम करी

मो म्हणार तर एक एक कडडा शरीर

नही नुसत मंगीत एकदल नाही तर मी

कात उव मा' सायल्यान पिळकळ नाही

तर मग जगाचा निरोध घ्यावा लागेल

शरीर मंगीतला भासा!"

शर शर मंगीतला शरीर नम करी

मो म्हणार तर एक एक कडडा शरीर

नही नुसत मंगीत एकदल नाही तर मी

कात उव मा' सायल्यान पिळकळ नाही

तर मग जगाचा निरोध घ्यावा लागेल

शरीर मंगीतला भासा!"

शर शर मंगीतला शरीर नम करी

मो म्हणार तर एक एक कडडा शरीर

नही नुसत मंगीत एकदल नाही तर मी

कात उव मा' सायल्यान पिळकळ नाही

आलो तो श्रीमंत आपल्या बीणादाबनासाठी
हतकी दळकळ बर्षानीत मसल्याचे पादून
तो सरीत विद्यान फुलला आणि बीणा
चळन वाजवू लागला. तेव्हापात वायकान
आठवण करून देण्यासाठी त्याच्याकडे
पाहिले म्हणून तो विद्यान आपला उत्साह
घोडा आवळून म्हणाला-"ही तुम्हाला
पुर्वीच सांगितल होय, आठवण करून देतो
सगीत ऐकून काय देणार बोला।

तो श्रीमंत मनापला व हिनंगवेशाची
सूर काढीत म्हणाला-"अहो! पुन्हा तेच!

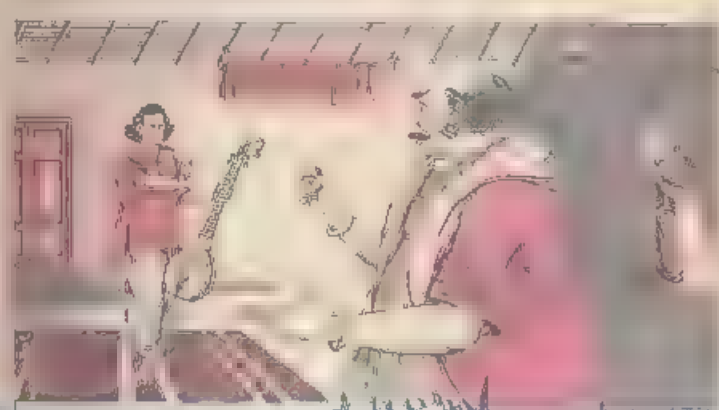
विद्यान विकण ह कितो लज्जास्पद आहे?"

विद्यान (पुस्तकाच्या मांडत म्हाकाय)-

दिवस मात्र विद्यान काय? दान शर दुस

मुर मसलात अगदी मसलात मसला मसला

पाहिले हा आत कळत

A screenshot of a video player interface. The controls include a full-screen button, a progress bar at 16%, a volume icon, a play/pause button, a stop button, a next button, and a time display showing 40:15.

हो? मैं आपसे कलकत्ता लेजायने हा-
तो संभाव्यादय महाराज

[illegible]

मैं कभी कुछ नहीं करता हूँ। मैं
या कहानियाँ वाचनिकल वा मेरी गाय
पत्रिकाओं आणविक वा पाठ्य दृष्टि अंग
प्रमाण तो भी मत भूलो काहुँ व स्यात्
मुलाभासवा रक्त स्यात्

फा-पुवो क शर दश ल भु.टि.समीम ल व न

य म काका का क अज्ञात उरवि
 काशत्र राजा मणिपूरच राज्य कासी
 वरुन वरुन पावली त्या राज्य वा विरुनी
 काश वरुन दाती मुलत व राज्य मणि
 श्रीम यका अश्विद भक्तिया अश्विदीन
 राच अश्विदी मला कल्याणपासल राज्याची
 उदवाच अश्वि दीता मन्त्री ती पाच
 तापाकृतत त्या राज्यात म्वागणी कन
 त्यापुत्र त्या राजास दुर्धन

[illegible]

निर्णय घेजेनेच करावा असे मला वाटते तुमच्या शमसुतच्या सभासदांनीच आपला राजा कोण व्हावा याचा निर्णय घ्यावा. मी लवकरच निवडणुकीची व्यवस्था करतो."

ते शंकून धरून जमीनदार विचारात पडले. प्रत्येकाने विचार केला, आपला शीव व आपली धासधस्त पुढेचणे आपणच अधिकारात आहे. इतर शमसुतांना आपल्याकडे कसे वळवून घ्यायचे? म्हणून प्रत्येक जमीनदाराने आपल्या शमसुतेकडे दुर्लक्ष केले व इतर शमसुतांच्या उन्नतीसाठी प्रयत्न करू लागला. प्रत्येकाच्या मनात निवडणूक जिंकली पाहिजे हा एकच विचार होता.

भाषासारखा पैकाशा वापर होऊ लागला. गावातल्या देवळांकडे कोणी दुकून पडत नसे, त्याची डागडुजी झाली. नवीन विहिरी व नवीन तलाव खणले गेले. रस्त्यांच्या दुकस्तीची कामे सुरू चाली. दुतर्फा झाडे लावली गेली. परिणाम असा

गावात नाव कमी झाले आणि इतरांचे गावात मान वाढला.

काही दिवसांनी कमिशनरने पांढरे जमीनदारांना वाळवंित व म्हणाला.

"माझ्या हेरांकडून मला अर्थ करून आहे की तुमच्यापैकी एकालाही स्वर व शासित कोणी मान्यता नाही. तुमच्या मध्यम शासकरीत तुमच्याविरुद्ध राखणी करीत आहेत म्हणून तुमच्यापैकी एकालाच तो होण्याचा अधिकार आहे. तरा! तुमच्या मध्ये नव्वेवजावडा वगळून बसून बांधण धोरण आहे. तुमच्या मध्यम शासकरीत नव्वेवजावडा वगळून बांधण धोरण आहे. तुमच्या मध्यम शासकरीत नव्वेवजावडा वगळून बांधण धोरण आहे."

पांघट्टी जमीनदारांनी त्याच्याजवळ गेली नव्हते ते खर्च करून घेण्याची गरज पडली होती. खालविले त्यांनी घरभंग विमूढ करून, कट आणि त्यांची राज्यपद मिळविण्याची हुण्ट सुरूवातीला बोटहीमुळे ते एक सामान्य नागरिक झाले.

अमलेचा कांड

एक गावात लखुजी आणि सखुबाई नवरात्यापैकी रहात असत. सखुबाई स्वभावाने अगडशी होती. करू पागलून आनंद घ्यायची असे नहमी ती म्हण.

लखुजी नहमी निव्यावर जाऊन अगडशी होण. 'झपाटू' वगैरे माजक्या शब्दांनी तिची सभासना करी. तिचा मान नदमा करणुन जाई, दुष्ट उगु जाय व कथ्या वाजून घानन्या अन्वया तर यकच्या नाच लावायच्या. ता ज वाम हाकी घई ते कधी सुट्टीकरण योग्यच नाही.

सखुजीनी म्हातारी हेम हाऊन वाळून गेली. नवीन व गेली म्हैम विवत घणायामारी त्यात पैसे जमा करून ठवले होते. त चांगले पांचशेदर होते. म्हातारीचा गावच्या म्हातारी चांगल्या दम्या अन्वयात म्हणून प्रसिद्धी होती. दुसऱ्या दिवशी त्या गावाचा बाजार

आहे हे कळल्यावर रात्रीच त्या भावी जायला लखुजी तयार झाला.

निवण्यापूर्वी तो बायकोला म्हणाला- "अग ए! बाताच तू पणू लागलोस वाटते? मी सगळे पैसे घेऊन बाऊनी होतसे घरी ठवून बरोबर तीनशे घेऊन जाऊ."

सखुबाई जांभया देत म्हणाली- "तुम्हाला कम वाटते तसं करा!"

"घरात पैसे ठेवणे म्हणजे घोका आहे! तू डोंगडारकी ओपणार, कोणी येऊन तुला उचलून नेले तरी कळणार नाही तुला."

लखुजी म्हणाला

"तर घऊत जा सर्व पैसे बरोबर!"

सखुबाई म्हणाली

"तीतशे हयमांना चांगली म्हैम मिळेल. जास्त पैसे बाजारात कशाचा त्या? दोनशे रुपये घरांत ठवून जातो. मात्र तू घोडो

साजस रहा," असे सांगून सखुजो फक्त
तीनिघो कपडे घेऊन निघून गेला.

गवन्धानं पाठं पितृवत्प्राप्तं रोषं सत्सु बाहने
 वारं लब्धुं धेनुके आशि अक्षय्यात्तरं प्रहृतं
 धीरुः कागली.

नवरात्रायकां च नोत्थं मितिला कान
 लवण चोर ऐकत हीवा, त्याचा सख्खाईचा
 शोषाळपणा कळलाच होता सख्खाईचे
 घर कोडे एका बाजूला बल्लीपासून बोड्या
 अंतर्गत होते. म्हणून चोराला काबळे.
 या चोराने बरेच दिवस याच ठिकाणी
 राहतो असेही सांगिते.

आपका तो कार्य इसका अंश विचार करना
 वरन न सोचकर जीवित ही जल विनाश है।
 भोक पाइले, काशी राजवाड़ा नहीं उसे

अगदी अनपेक्षितपणे त्याच्या ४ नव्या
जोराचे मुसल पडले आणि एक १५ वे लॉ.
फोडून चोर तेथेच संशुद्ध होऊन पडला

[illegible]

पञ्चाभासः दशवन्तः अथ नानाभासाः
पञ्चभासाः रज्जुनालवित्तसारज्जुनाल
वालावृत्तसारणीत्याद्याः स्वाधीनवन्तः
मन्त्राणां तिथ्या प्रमादध्वनात्, वाचाणां
कल्लो

इसका द्वितीय भाग भरल्यावर
मनुष्य ही एक चांगली मूँस पाहून तो
अपार दर्शनिके, मनुष्याला मानवाने
न राह अथवा मानवत्व आणि मगही शब्दवीर
विज्ञान मनुष्य ही संज्ञा जोडता येणारी राह
याकडे ध्यानातून नसे घेतून ध्याक
मनुष्य व मनुष्य ही संज्ञा जोडता येणारी राह
मनुष्य व मनुष्य ही संज्ञा जोडता येणारी राह

ना विरह करु लागला, उसीच दोनशे
रुपये घरी ठंबले तेव्हात एक मोठ-

सोठचा मिश्रा असतना म्हातारा विवाह लागला—'काय रे, मुला तो म्हेन पसंत पहली का ?

लख्मीने होकारार्थी भान हलविली
 "यग थावलस का ? येउन टाक !"

तो म्हातारा म्हाणाला.
 "ताही किमत पोडी जास्त आहे.
 भाईमानव फक्त तीनशेच माहेत !"
 लक्ष्मी म्हाणाली.

खर भाग का तो हमें अहं बाँसी
 पड़ने दो - धाव्यापन्न घनलस वज्र फट
 अकाली नाहें मृगत स्य जड भ्रम दिखी न
 अब न दिखने न मुक्तागारग्या बाण
 क्ष्याम्बा हलात पडली तर मली तर
 बाटल ॥” तो म्हातारा म्हुणाला.

'एरा वांग वळ हा?' भूम्याजवळ घुरेसे घेरे नाहीत ना!' लखुजी म्हणाला 'तू तें तीनशे रुपये इकडे दे. मी त्याला सपळावून सांगतो आणि म्हैस तुझ्या हातात वेतो, सालं की नाही?' तो म्हणतारा म्हणाला

लखुजीने जवळचे तीनशे रुपये त्या म्हताऱ्याला दिले. स्थानंतर तो म्हतारा पो गेला तो गेलाच! लखुजीने बराच वेळ वाट पाहिली आणि शेवटी म्हैसवाल्याला जाऊन त्या म्हताऱ्याविषयी तक्रारी करू लागला

तो म्हैसवाला लखुजीकडे थोड्याशा रागाने पहाऊ म्हणाला-“कोण रे मित्रा-वाला म्हतारा म्हणतात? ही म्हैस माझी, माझ्या पोटधान जन्मली वाडली व्यायली आज माझलाज झाला म्हणून बिकामला निघालो

लखुजी थोड्याभारखा मदे वाजान फिरत आला परंतु त्या म्हताऱ्याचा रत्ना लागला नाही

मागरी कळतपोवर म्हणून अ. न. रयाडे लवया काशी साबटा होता! लखुजीला मखांसी भवति कंदेल अगदी हवाण झालेन मध्याकालीं रिवाय्या हातात ता घरी आला तेव्हा चाणला काळोव पडू लागला होता

नवी म्हैस कांठे आहे हा? सव् वाईत तवयाला पाहताच विचारल डोवळ माझे! नशिवातच पाठ फिरविला 'असे म्हणत लखुजीने बाजारान घडतल्या सर्व गोष्टी सुत्रातापासून पाहि-तल्या मववादे सर्व एकन म्हणायो आऊ क्षा हात मशिवाक तंवट राहूक! आणि नवऱ्याचे सात्वत करू लागला

नंतर बावकोत दावाविलला पराक्रम एकीन दक्षिणी यक्कच झाला आपण घरावर ओळखले उडलेन म्हणून तिका त चुल्ला यंदेल ते बालन होला असा घटलासाण करू लागला त्या दिवस संपुन त्यान दावाकिल्या झालेपणाचा बुक्कमुठा उकळण करू नहा

डोवळ आंधळा

एका गावात राम नावाचा एक भोळा माणस राहून असे त्यान बापात त्या-भ्यामाठी म्हणून ठेवलेले इस्टर वाढवून दुपय वेळी गमूला द्यामू भवताच मृतंग होत त्याच या जगाशी कोणी नातच नसुला वाट आल्या पद जन्म जलत्या पापाने फुल म्हणत हा मूलाग त्या होत जन्माला आला आहे

एकदा त्या पाकी एक बापू झाला रामू लाल नरन म्हणत या बापू पुत्रजन्मी हा होतो पाप करू होत त्याच फुल म्हणून हा बापू जन्मला आहे त्या पापातून पुत्र जन्मला नाही माण असल्यास साक्ष्याची पाप होतना

राज २ अ अगदी सा. पाप बापात न फुलत बापाचा दवग काणे! हा म्हणत त्या जन्मला हा ज. कडो ना इतर तं व तो साधू म्हणाला.

राम लगेच घरे गेला आणि घराची सर्व दारे बंद करून ठेवून आज स्वस्थ वसून राहला तेवढ्यात कोणीतरी येऊन शर ठोठावले, रामूने पापत्या बापचा परेश्वर कापत दार उघडले, दार ठोठा-वणारा त्याचा मुलगा द्यामूच होता

"काय हो बाबा सर्व दारे बंद करून झेली आही ऐत दुपारी?" द्यामूने बापाला विचारले

रामूने सर्व काही मुलाला सांगितल द्यामू थोडा विचार झालेन म्हणाला-“होय ना, माय बाबचा दिवस तुम्ही जंगलात कोठे तरी काढा! एक पेमादक्षीक खर्च होणार नाही"

वाटेत त्याला कोणीतरी भेटला आणि पाप बाबत आहेत असे म्हणत स्थान गमूकड त्याच्या वडाणा मागितल्या त्या दिवशी कोणी काही मागितलं तरी हे

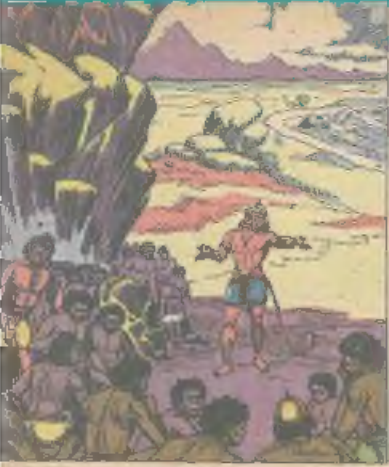

की ओर ध्यान देने से तुम सबको ध्याना
 कायों ध्यान पुनः विमल व प्रभात है
 वही तुम्हीं नाम आहो न्या वाचक हाथ
 भर विमल आह नमो नमो नमो

[illegible]

ती रात्रि सर्वांगी समृद्ध किनाऱ्यावरच काडली. दुसऱ्या दिवशी उखाडताच अंग-
दाने सर्व वातर सैन्य एकत्रित केले सर्व
वानरांना एकत्रित करण्याची शक्ती कस्त
मंगदाऱ्या व हनुमानच्या अंगात होती.
इतर कोणाला ते साध्य नव्हते

अंगद सर्व वानरांना संबोधन करून म्हणाला "आपल्यांपैकी हा समुद्र पार करून जाणारा कोणी आहे का? त्याने लंकेला जाऊन सीतेचा शोध काढावा आणि सुखीबाबा आज्ञेचे पालन करून सर्वांना वाचवावे. लंका येथून शंभर योजनांवर आहे, हे आपल्याला सोपविलेकडून कळले आहे. तेव्हा दुसऱ्या अंतर ओलांडून पलीकडे जाऊन जो परत येईल तोच आपणां सर्वांचे सुखीबाबा रामापासून रक्षण करू शकेल. तोच आपल्या सर्वांच्या मुलांची भेट होऊ देण्या आणि पुढील आयुष्य सुखाने घाल-विण्यास मदत करणारा होईल. सुखीबाबा आणि लक्ष्मणाला आपले तोंड दाखवायला

सहायक ताय जडावर उतरणार आहे. तुम्हा हा समुद्र पार करून लंकेला कोण जाऊन यायला तयार आहे, हे बोला. हे संकट टटेल असे काही तरी करा."

परंतु कोणी तोंड उघडले नाही. सर्वांच्या भाला खालीच होत्या. दगडाच्या मूर्तीसारखे सर्व गप्प बसून होते.

सर्वांना गप्प त्रसलेले पाहून अंगद पुन्हा म्हणाला—"तुम्ही सर्व घोर पराक्रमी शूर व वीर आहात! प्रसिद्ध व वीर कुळाल तुम्ही जन्म घेतला आहात. तुम्हाला अरकात्र कोडेही नाही अशी तुमची कीर्ती आहे. तेव्हा तुम्ही किती अंतर उडवून करून कापू शकाल एवढे तरी सांगा!"

तेव्हा काही वानरांनी आपापल्या शक्तिसामर्थ्याचे वर्णन केले. राज म्हणाला—"मी दहा योजन दूर उडी मारू शकेन." गवाक्षाने तो वीर योजन उडवून करू शकेल असे सांगितले. गवाक्ष तीस योजन म्हणाला. शरभ चाळीस योजन म्हणाला. गंधमादन पन्नास योजन म्हणाला. वेद साठ योजन म्हणाला. हिविद सत्तर योजन म्हणाला तर सुपेण ऐंशी योजन म्हणाला.

त्यानंतर जम्बवत म्हणाला—"मी एके काळी उडवून करणारा पक्षर पळईत होतो. परंतु आज वाईकस आल्या कारणाने माझा

वीर बचला आहे. तरी हे रामाचे कार्य माझे म्हणून अंग चोखन साक्षणार नाही. मी जोरकिस ध्यायला तयार आहे. तुम्ही मला उडवून कायला सांगितले तर मी मल्बद योजन तस्कीच उडवून करू शकेन."

सर्व म्हणाले ते श्रोतपणे ऐकून घेऊन अंगद म्हणाला—"शंभर योजन उडवून मी करू शकेन. परंतु मी परत येऊ शकेन की नाही. एवढीच संका मला आहे."

ते ऐकून जम्बवत म्हणाला—"होय रे, तुझ्या शक्ति सामर्थ्याची कल्पना आम्हांला नाही का? शंभर योजनच काय हजार योजने सुद्धा तू उडवून करू शकशील आणि परत सुद्धा येऊ शकशील. आम्हांला त्यात शंका किंवा संदेह मूळीच नाही. परंतु तू किती झालास तरी युवराज आहेस. म्हणून तुला कोणत्याही परिस्थितीत जाऊ देता येणार नाही. तू आमच्या पैकी पाहिले दयालू पाडव, परंतु स्वतः जाऊ नकोस! तुमचे कुशल सुख पाहणे आमचे कर्तव्य आहे. तूच लंकेला गेल्यास तर आम्हांला इकडे कोण संभाळील? आमच्या हातून कोणतेच काम होणार नाही!"

ते ऐकून अंगद म्हणाला—"तुम्ही म्हणता त्याप्रमाणे मी समुद्र पार जायचे नाही, तुमच्यापैकी कोणी जाऊ शकत नाही, तर मग आपण उपोषण करून प्राणत्याग करा-

वयाचा का? काम पूर्ण केल्याशिवाय किंकिचेला परतलो तर जिबंत राहणे शक्य आहे का? तो सुखीव आपल्याला जिवंत सोडील का? तेव्हा जम्बवता! तूच शींग काही मार्ग आहे का? तूच आमच्यातला वयाने वृद्ध आहेस, तुला माहीत नाही, म्हणून तूच धील!"

तेव्हा जम्बवान अंगदाला म्हणाला—"काम होणार आणि नक्की होणार! हे कार्य पुरे करू शकणारा, हा पहा येथे आहे, श्रोतपणे काही बोलण्याशिवाय एका बाजूला गप्प बसला आहे." असे म्हणत त्याने एका बाजूला गप्प बसलेल्या इन्सानाच्या खांबावर हात ठेवला आणि म्हणाला-

"हनुमता! तू सर्वे शान्तरात महाबली म्हणून प्रसिद्ध आहेस. तू सर्वे शास्त्रांचा अभ्यास केला आहेस. तुला सर्वे माहीत आहे, तरी असा गण का बसला आहेस? त्या परुडाच्या पंखात जेवढे बळ आहे तेवढे बळ नक्कीच तुझ्या अंगात आहे. पराक्रमात तू सुभीत व लक्षणाची बरोबरी करू शकशील इतका शूर आहेस. इतर प्राण्यांशी तुझ्या पराक्रमाची तुलना करणे हास्यास्पदच ठरेल. बाबा! तू विसरलास का, जन्मतःच बरोबर तू फळ समजून सूर्याला सायला धावला होतास. तेव्हा उड्डाण करण्यास तुम्ही बरोबरी कोण रे करू शकेल? तू आला आपल्या त्या शक्तीचा

उपयोग कर आणि समुद्र पार करून जाऊन ये."

ते ऐकताच अत्यद्भुतपणे हनुमानाचा देह अमर्याद वाढू लागला. हनुमान समुद्र पार करण्यास तयार झाले आणि त्याचे शरीर आकाशाला भिडलेले पाहून सर्व वानरांचा अत्यंतच हालेका आणि त्यांनी हनुमानाची स्तुती व प्रशंसा सुरू केली. त्यांची ही स्तुती वाळू असता हनुमान वामनासारखा लघु रूप सोडून विराट रूप धारण करू लागला. त्याबरोबर त्याचे बळ व पराक्रमदेखील वाढू लागल्याचे दिसले त्याचे रूप त्यावेळी धुराशिवायचा दंडवर्तित जग्गी जसा असतो तसे दिसत होते.

हनुमान नम्रपणे सर्वे वृद्ध वानरबोरांना वांकून नमस्कार केला. तो म्हणाला—"बागू जसा सहज आणि अति वेगाने समुद्र ओलांडतो तसा मी पार हा समुद्र काढतो. मी वाटेत कोठेही थांबणार नाही. मी सकाळी उदयगिरीवरून सूर्याबरोबर निघतो आणि त्याला भेटायला परत संध्या त्याच्या बांधी अस्ताच्यावर पोचतो आणि येतो. मी आकाशातून उड्डाण करीन तेव्हा त्या वेगाने समुद्र माझ्याबरोबर येईल की काय असे वाटते आहे. मी आकाशात उडत असतां आकाशातल्या ढगांची पांगपांग होईल. पर्वत हादरून जातील. मी शीतेला पाहून

नक्कीच परतेन. मला शुभसंकल्प दिसत आहेत. जर वाटल्यास सर्वे लकाचे उचलून घेऊन येतो." हनुमान ते बोलत बसतां वानरांना आनंद होत होता. त्याचबरोबर त्यांना आश्चर्यही वाटत होते.

जंबुवान त्याला म्हणाला—"बाबा रे! तुझ्या शक्तीची कल्पना मला नाही का? पण तुलाच आपल्या शक्तीचा विसर पडतो. कोणी आठवण करून दिल्यावरच तुला आठवते. तू काय वाढेल ते कर आणि आमची काळजी व चिंता दूर कर. तुला कुठ्या कार्यात सिडी प्राप्त होवो, वासाठी आम्ही घ्यान घेऊन बसतो. आमच्या आशीर्वादाने तुला समुद्र पार करण्यात यश प्राप्त होवो! आम्हा सर्वांचे जिणे मरणे तुझ्या हातात आहे."

"मी आकाशात उड्डाण करीन तेव्हा जशीच जागच्या जागी राहणार नाही, नक्कीच हलू लागेल. म्हणून मी या महेंद्र-पर्वतावर चढतो.

त्याने उड्डाण करण्यापूर्वी हातांनी व पायांनी पर्वताला दाबून चाचपून पाहिले. पर्वताला आपण अचल म्हणतो व मानतो. परंतु हनुमानाने उड्डाण केले त्या वेळी पर्वत बराच वेळ हादरत राहला. त्याच्या-वरचे अनेक वृक्ष हलू लागले आणि त्यांची कुळे गळून पडली. दगड व लटक गडगडत

शुतांत राहणारे श्वशुरांनी आक्रोश करून ओरडू लागले, पर्वतावर राहणारे ऋषी व मुनी आणि त्यांचे विद्यार्थी पृथ्वी दुभंगली तर नाही या विचाराने घाबरून गेले. विद्यावर आपल्या स्त्रियांना घेऊन आकाशात उडून संचार करू लागले. त्यांना महाबली हनुमानाचा विराट देह दिसला.

हनुमानाने उड्डाण करीत असतां आपली शेंपटी उंच उभारली, मुठी आवळल्या, पायभाली सोडले आणि स्वास रोखून ठेवला आणि आकाशमार्ग आक्रमित असतां वानरांना संबोधन करून म्हणाला—"मी लंकेला निघालो आहे. तेथे मला सांता

लोकात जाईन, तेथे देखील सीता विसली नाही तर परत लकेला येऊन रावणाला बांधून घेऊन येईन. नाही तर रावणासह लकेलाच उधळून घेऊन येईन."

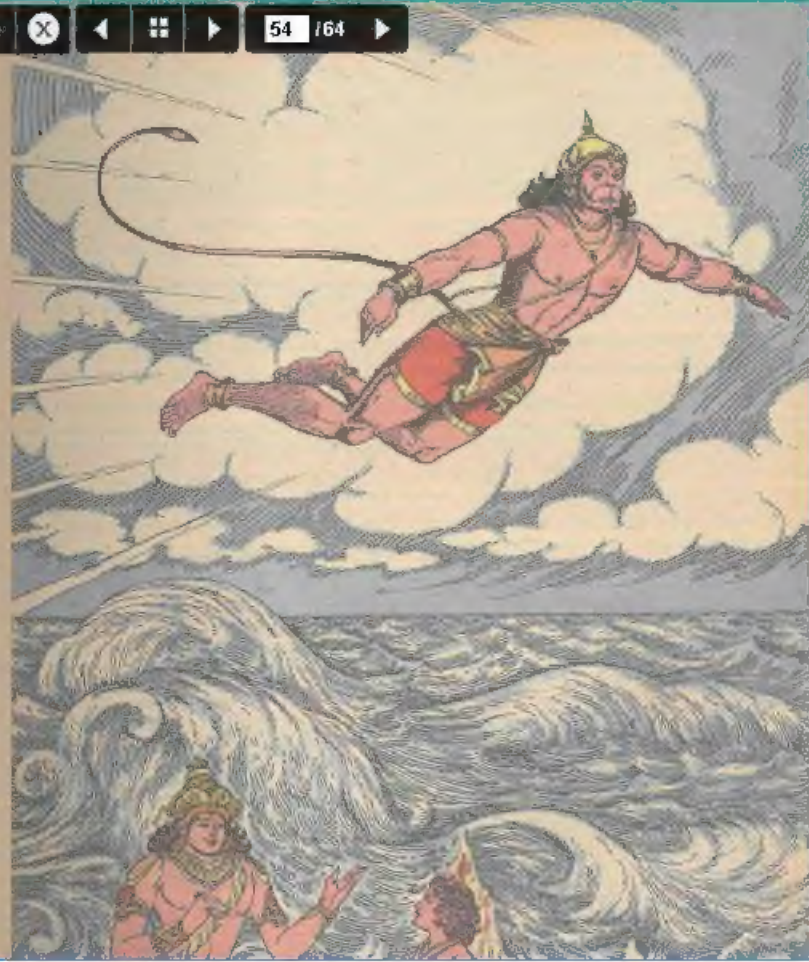
असे सांगून हनुमानाने आकाशात उड्डाण केले. त्याच्याबरोबर अनेक वृक्ष खडू लागले. त्याचा सर्व रेंदू आणि मुबे समुद्र फुलांनी झांकला गेला. हनुमान पुढे येव्ही हात कळन जात असता पांच फडांचे दोन नाग वेगाने जात असल्यासारखे भासत होते. त्याचे दोन्ही डोळे उगवणाऱ्या सूर्यचंद्रासारखे दिवत होते. त्याची शेपटी ताठ भाकावात उभी होती.

हनुमान बाकाशात अति वेगाने उडत असता त्याच्या बोटाच्या आघाताने बाऱ्याचा

आवाज प्रतापाने सारखा एकूण वट होता. लकेच्या विरोधे बाट असता तो खडे मज्जा-सारखा भासत होता. त्याची सावली समुद्रावर दूरवर पसरली होती व ती अति वेगाने घावत होती. तो जात होता त्या दिशेला समुद्र उफाळून वर येत असलेला भासत होता.

अंशातून हनुमानाला जात असलेला पाहून समुद्र बिभर करू लागला—"बी मा हनुमानाला सहाय्य करणे आवश्यक आहे. हा ईश्वराकडून जन्मलेल्या रामाच्या काळीसाळी जात आहे. माझा उद्धार करणारा सत्वर राधापुढा ईश्वराकडून कुडातून जन्मला होता. त्याच्या नावावरूनच मला सागर हे नाव मिळाले. म्हणून या हनुमानाला कड्या बाटेवर थोडी विथांती लाभेल असा प्रयत्न करतो."

असा विचार करून समुद्राने वेगळी पर्वताला बोलाविले व म्हणाला—"हे वेगळी पर्वता! तुला ईश्वराने राक्षसाना पातळ ओकात घालून ठेवण्याची आज्ञा देऊन पाठविले होते, नाही का? आता तू समुद्राच्या तळापामुन समुद्राच्या पातळीवर आले पाहिजेस. हनुमान तू आहेस त्या बाटेने लकेला उडत जातो आहे. तो तुला थोळाकून पुढे जाण्यापूर्वी तू आपले सुवर्ण शिखर समुद्राच्या पातळीवर येईल असा

उंच हो, म्हणजे हनुमानाच्या थोडी विश्वांती घेण्यास सोयीचे होईल."

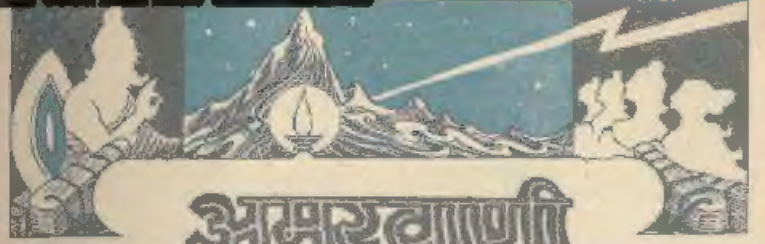
जमैय शैनाक पर्वत बाहु लायला व समुद्राच्या पातळीवर दिवू लागला. तो पर्वत आपली नाट अडवयला येत आहे असे वाटून हनुमानाने त्याला आपल्या एका खांद्याने बाजूला मारण्यासाठी धक्का दिला. तेव्हा ते गिखर तुटले.

हनुमानाचे ते अतुल्य वळ पाहून पैनाक पर्वत धावकून गेला आणि मातबरूप धारण करून पर्वताच्या शिखरावर उभा राहून म्हणाला—"हे हनुमंता! तुझ्या बळाची व पराक्रमाची कोणाला कल्पनातरी होणे शक्य आहे का? कोणत्याही प्राण्याला शक्य नाही अशा समुद्राला पार करून तू जात असतां तुला कोणत्याही प्रकारचा धक्का वाटला नाही, उलट तू मला धक्का देऊन पाडलेस. तू काही वेळ या माझ्या शिखरावर विश्वांती घे. समुद्र रामाचा पूर्वज राजा समर याच्या कुपेने व त्याच्या मूर्खीच्यामुळे नावा रूपाने आला व कुतुकृत्य

रामकार्यासाठी तू जात असतां मी तुला विश्वांती घेण्यासाठी थोडी सोय करावी आणि अशातचून समराने केलेल्या उपकाराची फेड अल्प का होईता व्हावी. म्हणून मी त्याच्या वतीने तुला थोडा वेळ येथे विश्वांती घेण्यास विनंती करीत आहे!"

त्यानंतर जैनाकपर्वत हनुमानाच्या आणखी पुढे म्हणाला—"तू वायुसुत आहेस म्हणूनही मी तुझी थोडी सेवा केली पाहिजे. त्याला कारण आहे. त्रैतायुगात पर्वतांचा पक्ष होते. ते आकाशात उदत. ते खाली पडले तर प्राणहानी होईल अशी भीती ऋषी मुनीना व देवांना वाटली. म्हणून देवेंद्राने आपल्या वज्रायुधाने सर्व पर्वतांचे पक्ष तोडून टाकले. देवेंद्र येत असतां वायुदेवाने मला दूर ओढून नेऊन वज्रायुधाच्या हातून वाचविले आणि समुद्रात उतरविले. म्हणून मी वायुदेवाचा फार ऋणी आहे. म्हणून तू माझे आतिथ्य स्वीकार कर. तुझ्या दर्शनाने मला अपार आनंद झाला आहे."

अमरव्याणी

य एव नैव कुर्याते,
न लुभ्यन्ति तृणेष्वपि,
तएव नः पूज्यतयाः
ये चापि त्रिपुण्ड्रिनः

॥ १ ॥

[ज्यांना राम येत नाही, ज्यांना त्रैतायुगात वाडीनादेखील लोभ नाही आणि जे गोंड भोजतात, ते आपल्याला आवडतात.]

यसमृत्पतितं क्रोधं
क्षम येव निरस्यति
गणोरगस्त्वचं जीर्णं
स वै पुरुष उन्मत्तः

॥ २ ॥

[जो कोणती वापला क्रोध आपल्याकडे करतो, त्याप आपली कत दाखतो त्या, सोडतो तोच बरा पुरुष होय!]

क्षमो शस्त्रं करे यस्य
दुर्जनं किं करिष्यति?
अतृणे पतितो बह्विः
स्वयमेव शोषशाम्यति

॥ ३ ॥

[जसा हे ज्याचे तस्त्र धाहे, त्याच्याबिबड दुर्जम काम करू शकणार? मग त नसलेल्या जागी पडलेला खण्डी आपोआप बिबडो.]